

УДК 159.922

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТИЛЬОВОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Чорноусенко Н.С., к. психол. н, доцент,
професор кафедри психології

Вінницький соціально-економічний інститут

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Кудрик Н.Л., магістрант

Вінницький соціально-економічний інститут

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

У статті проаналізовано наукові підходи до дослідження проблеми соціального інтелекту й саморегуляції поведінки. Визначено актуальність цієї проблеми, запропоновано опис та інтерпретацію результатів дослідження рівня соціального інтелекту й саморегуляції в студентів.

Ключові слова: саморегуляція, соціальний інтелект, планування, прогнозування, корекція.

В статье проанализированы научные подходы к исследованию проблемы социального интеллекта и саморегуляции поведения. Определена актуальность данной проблемы, предложено описание и интерпретация результатов исследования уровня социального интеллекта и саморегуляции у студентов.

Ключевые слова: саморегуляция, социальный интеллект, планирование, прогнозирование, коррекция.

Chornousenko N.S., Kudryk N.L. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SELF-REGULATION OF THE STUDENTS WITH DIFFERENT SOCIAL INTELLECT LEVEL

The article analyses the scientific approaches of social intellect's and self-control behavior's research problems. In the article determined urgency of this problem and describe the interpretation of discovering results student's social intelligence and their self-control.

Key words: self-regulation, social intelligence, planning, forecasting, correction.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного суспільства залежить від інформаційної насиченості діяльності людини, від якості організації діяльності, що зумовлює зростання вимог до інтелектуальних здібностей людини, сформованості її пізнавальних процесів, здібностей людини до якісної організації діяльності й спілкування. Одним із провідних видів діяльності людини протягом життя є спілкування, на якому базується ефективна взаємодія з оточуючими та яке є детермінантою провідної діяльності особистості в різні періоди життя.

Сучасне суспільство висуває нові вимоги до спілкування, вводить новітні системи міжособистісної взаємодії, при цьому підвищуючи вимоги до інформаційного навантаження на особистість та практичного змісту інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї про те, що спілкування відіграє важливу роль у формуванні особистості, отримали подальший розвиток у працях вітчизняних психологів: Б.Г. Ананьєва, О.О. Бодалева, Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, Б.Ф. Ломова, О.Р. Лурії, В.М. М'ясищева, А.В. Петровського та інших [1; 2].

У юнацькому віці спілкування є провідним видом діяльності. Це пов'язано з тим,

що в цьому віці особливого значення набуває необхідність розвитку здібностей до планування своєї діяльності, уміння правильно розуміти людей та передбачати їх дії. Тому проблема вивчення рівня соціального інтелекту як інтелектуальної можливості, що визначає успішність спілкування й соціальної адаптації, є предметом аналізу низки дослідників та є актуальною нині.

У дослідженнях вікових особливостей розвитку особистості юнацького віку підкреслюється, що провідною відмінністю цього віку є прагнення до самоактуалізації, успішність реалізації якого залежить від здатності до організації діяльності та взаємовідносин, а також особистісної спрямованості особистості. Крім того, розширення кола міжособистісної взаємодії в студентів сприяє засвоєнню різноманітних соціальних функцій [3].

У юнацькому віці особливо гостро стоїть проблема ускладненого спілкування (І.С. Кон, Л.О. Поварніцина, О.Г. Сомова та інші автори). Цей факт обумовлюється специфікою соціальної ситуації розвитку в юнацькому віці, а саме пошуком свого місця в соціальній спільності, початком практичної самореалізації, активним процесом самовизначення, специфічними особли-

востями спілкування (потребою в неформальному, довірливому спілкуванні, у встановленні взаємин з особами протилежної статі) [3].

Значну роль у спілкуванні відіграє соціальний інтелект. Він являє собою систему інтелектуальних можливостей, що не залежать від факторів загального інтелекту. Соціальний інтелект становить здатність правильно розуміти й прогнозувати поведінку людей, яка необхідна для ефективної міжособистісної взаємодії та успішної соціальної адаптації (Г.П. Геранюшкіна, Ю.М. Ємельянов, В.М. Куніцина, О.С. Михайлова та інші вчені) [4].

Варто відзначити, що механізми впливу соціального інтелекту на успішність у спілкуванні в наукових дослідженнях представлені недостатньо (роботи таких авторів, як В.М. Куніцина, В.О. Лабунська, Я.В. Молчанова та інші). Соціальний інтелект поєднує й регулює пізнавальні процеси, пов'язані з відображенням соціальних об'єктів. До процесів, що його утворюють, відносять соціальну сензитивність, соціальну перцепцію, соціальну пам'ять і соціальне мислення. Проблемою соціального інтелекту займалися В.Ф. Анурін, Ю.І. Ємельянов та інші науковці [5; 6].

Постановка завдання. Метою статті є виявлення зв'язку між саморегуляцією діяльності особистості та рівнем соціального інтелекту.

Для її досягнення необхідним є виконання таких завдань:

- 1) аналізу літератури з проблем дослідження соціального інтелекту та саморегуляції діяльності особистості;
- 2) вивчення рівня саморегуляції діяльності особистості;
- 3) дослідження рівня соціального інтелекту особистості;
- 4) пошуку зв'язку між показниками саморегуляції діяльності особистості та рівнем соціального інтелекту в студентів.

У психології склалися уявлення про регулятивну підсистему психічних процесів: цілепокладання, прогнозування, ухвалення рішень, планування, програмування, самоконтроль і корекцію. Вони спрямовуються безпосередньо на побудову, організацію та регуляцію діяльності. Склад цього класу процесів визначається тими завданнями, які необхідно вирішувати під час побудови діяльності.

Регулятивні процеси ставали предметом аналізу в розвідках В.І. Моросанової, А.В. Карпова, Н.Д. Завалової, Б.Ф. Ломова, В.А. Пономаренка, В.А. Іваннікова та інших учених [7; 8].

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність будь-якої діяльно-

сті, насамперед спілкування, визначається не максимізацією яких-небудь функцій за недостатньої забезпеченості хоча б однієї з них, а тим, наскільки всі вони водночас забезпечені. Реально це припускає знаходження та встановлення компромісу між усіма основними функціями, завданнями регулятивних процесів. Кожний із регулятивних процесів має певні специфічні особливості, урахування яких також сприяє більш повному розумінню змісту діяльності особистості [9].

Цілепокладання являє собою процес формування мети діяльності та її конкретизації на підцілі окремих дій, що розглядається в психології як системопокладаючий фактор діяльності. Ціль формується на основі потреб і мотивів особистості та спрямовується на їх задоволення [7].

Процес прогнозування пов'язується із цілепокладанням, оскільки формування цілей завжди спирається на прогноз майбутніх подій, базується на фундаментальній здатності людини до передбачення – антиципації майбутнього [7].

Антиципація, постаючи із цілепокладання та базуючись на ньому, водночас є основою для іншого регулятивного процесу – ухвалення рішення [10].

Процеси планування й програмування також є співвідносними. Перший розгортається щодо спільної діяльності та проявляється як функція управління діяльністю, являє собою важливий компонент практичного інтелекту особистості. Процес програмування відрізняється від процесу планування тим, що має одномірну, а не ієрархічну структуру. Часто процес програмування називають завершальним етапом процесу планування [11].

Процес самоконтролю характеризується переважно тим, що об'єктом самоконтролю є будь-яка діяльність особистості, а не діяльність інших.

Процес корекції є найбільш специфічним серед регулятивних процесів. По-перше, корекція завершує загальний цикл побудови й регуляції діяльності, а також кожного окремого її етапу. Саме вона, а не виконання та його результати, є дійсно завершальним етапом діяльності [10].

Отже, розглянуті регулятивні процеси є основною групою процесів організації діяльності особистості. Інакше кажучи, комунікативна діяльність не можлива без наведених процесів, вони становлять важливу частину змісту спілкування, його аналіз не може вважатись повним.

Актуальність проблеми визначила необхідність дослідження особливостей саморегуляції як детермінанти успішного спілку-

вання студентів. Крім того, ми вважали за доцільне визначити наявність зв'язку між показниками саморегуляції та рівнем соціального інтелекту.

Дослідження проводилось зі студентами 1–2 курсу Вінницького соціально-економічного інституту Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна». Вибірка представлена 70 студентами від 18 до 22 років, з них 32 хлопці та 38 дівчат.

З метою вивчення саморегуляції поведінки студентів було використано методу «Стильової саморегуляції поведінки» В.І. Моросанової. Методика побудована на типових життєвих ситуаціях. За її допомогою можна виявляти індивідуальний профіль різних регуляторних процесів та рівень розвиненості загальної саморегуляції як регуляторних передумов успішності оволодіння новими видами діяльності.

Індивідуальна система саморегуляції опосередковує вплив сформованих особистісних структур на особливості реалізованої цілеспрямованої активності. У процесі досягнення нових для суб'єкта цілей може відбуватись формування таких особливостей саморегуляції, які можуть сприяти, бути вираженням розвитку новотвору, – особистісних властивостей. У методиці виділяють такі шкали: «планування» (індивідуальні особливості цілепокладання), «моделювання» (діагностує індивідуальну розвиненість уявлень про систему зовнішніх і внутрішніх значимих умов), «програмування» (діагностує індивідуальну розвиненість усвідомленого програмування людиною своїх дій), «оцінювання результатів» (характеризує індивідуальну розвиненість та адекватність оцінки себе випробуваним), «гнучкість» (діагностує рівень сформованості регуляторної гнучкості), «самостійність» (характеризує розвиненість регуляторної автономності). У цілому методика працює як єдина шкала «загальний рівень саморегуляції», що характеризує загальний рівень сформованості індивідуальної системи усвідомленої саморегуляції довільної активності людини.

Для дослідження рівня соціального інтелекту було використано методику «Діагностика соціального інтелекту» Гілфорда-Саллівена. Діагностичну батарею цієї методики склали чотири тести, найбільш адекватні для виміру соціального інтелекту («Історії із завершенням», «Групи експресії», «Вербальна експресія», «Історії із доповненням»).

Три субтести складено на невербальному стимульному матеріалі, а один – на вербальному. Субтести діагностують чотири здатності в структурі соціального інтелек-

ту: пізнання класів, систем, перетворень і результатів поведінки. Методика розрахована на весь віковий діапазон (починаючи з 9 років). Успішність виконання тесту не залежить від статі обстежуваного, а рівень освіти позитивно впливає на результати.

Результати діагностики стильової саморегуляції поведінки студентів відображено в таблиці 1.

Таблиця 1
Дослідження стильової саморегуляції студентів

	Низький рівень, %	Середній рівень, %	Високий рівень, %
Планування	14	70	16
Моделювання	16	74	10
Програмування	21	70	9
Оцінка результатів	20	67	13
Гнучкість	11	78	11
Самостійність	23	60	17
Рівень загальної саморегуляції	13	71	16

З огляду на дані, відображені в таблиці 1, можемо говорити про те, що більшість студентів (71%) мають середній загальний рівень сформованості індивідуальної системи усвідомленої саморегуляції довільної активності.

У випробуваних із низькими показниками загального рівня саморегуляції (13%) потреба в усвідомленому плануванні й програмуванні не сформована, вони більше залежать від ситуацій і думки оточуючих людей. Можливість для компенсації несприятливих для досягнення поставленої мети особистісних особливостей у таких випробуваних є нижчою порівняно з випробуваними з високим рівнем саморегуляції. Відповідно, успішність оволодіння новими видами діяльності більшою мірою залежить від відповідності стильових особливостей регуляції та вимог освоюваного виду активності.

Для випробуваних із високим рівнем саморегуляції (16%) характерні усвідомленість і взаємозв'язок у загальній структурі індивідуальної регуляції регуляторних ланок. Такі випробувані самостійні, гнучко й адекватно реагують на зміну умов, формулювання та досягнення мети в них відбувається більш усвідомлено.

Чим вищим є загальний рівень усвідомленої саморегуляції, тим легше людина

опановує нові види активності, впевненіше почуває себе в незнайомих ситуаціях, більш сталими є її успіхи у звичних видах діяльності.

Щодо діагностики рівня соціального інтелекту за методикою «Діагностика соціального інтелекту» Гілфорда – Саллівена отримані результати відображено в таблиці 2.

Таблиця 2
Результати дослідження рівня соціального інтелекту студентів

Субтести	Низький рівень, %	Середній рівень, %	Високий рівень, %
«Історії із завершенням»	27	50	23
«Групи експресії»	16	61	23
«Вербальна експресія»	20	60	20
«Історії з доповненням»	18	66	16
Загальний рівень соціального інтелекту	13	67	20

Спираючись на результати дослідження, ми припустили, що випробувані з низьким рівнем соціального інтелекту (13%) можуть зазнавати труднощів у розумінні й прогнозуванні поведінки людей, що ускладнює взаємини та знижує можливості соціальної адаптації. Проте низький рівень соціального інтелекту може деякою мірою компенсуватися іншими психологічними характеристиками (наприклад, розвиненою емпатією, деякими рисами характеру, стилем спілкування, комунікативними навичками), а також може бути скорегованим у ході активного соціально-психологічного навчання.

Випробувані з високим рівнем соціального інтелекту (20%) здатні «витягти» максимум інформації про поведінку людей, розуміти мову невербального спілкування, висловлювати швидкі й точні судження про людей, успішно прогнозувати їх реакцію в заданих обставинах, проявляти далекоглядність у відносинах з іншими, що сприяє їх успішній соціальній адаптації. Випробувані з високим соціальним інтелектом, як правило, бувають успішними комунікаторами. Їм властиві контактність, відкритість, тактовність, доброзичливість і сердечність, тенденція до психологічної близькості в спілкуванні. Високий соціальний інтелект пов'язаний з інтересом до соціальних проблем і наявністю потреби впливати на інших, часто поєднується з розвиненими організаторськими здібностями. Люди з розвиненим соціальним інтелектом зазвичай

мають виражений інтерес до пізнання себе та розвинену здатність до рефлексії.

Рівень розвитку соціального інтелекту більшою мірою визначає успішність адаптації під час працевлаштування, ніж рівень розвитку загального інтелекту. Випробувані з високим соціальним інтелектом звичайно легше влаштовуються в колективі, сприяють підтримці оптимального психологічного клімату, проявляють більше інтересу, кмітливості й винахідливості в роботі.

Для визначення наявності зв'язків між показниками саморегуляції та показниками рівня соціального інтелекту було проведено кореляційний аналіз (до уваги бралася значимість відмінностей на рівні $p < 0,05$ та вище). Статистична обробка первинних даних здійснювалася за допомогою пакета прикладних програм статистичного пакета SPSS 16.0 та програм статистичного пакета Statistica 6 на персональному комп'ютері.

У результаті кореляційного аналізу нами було отримано такі дані:

- зворотний зв'язок між показником шкали планування та показником субтесту «Історії з доповненням» ($r = -0,284$, $p \leq 0,05$);
- зворотний зв'язок між показником шкали планування та сумарним показником субтестів «Вербальна експресія» й «Історії з доповненням» ($r = -0,263$, $p \leq 0,05$);
- прямий зв'язок між показником шкали моделювання та показником субтесту «Вербальна експресія» ($r = 0,373$, $p \leq 0,01$);
- прямий зв'язок між показниками шкали моделювання та сумарним показником субтестів «Вербальна експресія» й «Історії з доповненням» ($r = 0,336$, якщо $p \leq 0,01$);
- прямий зв'язок між показником шкали моделювання та сумарним показником чотирьох субтестів ($r = 0,243$, якщо $p \leq 0,05$);
- прямий зв'язок між показниками шкали оцінки результатів та субтесту «Вербальна експресія» ($r = 0,237$, якщо $p \leq 0,05$);
- зворотний зв'язок між показниками шкали самостійності та субтесту «Вербальна експресія» ($r = -0,271$, якщо $p \leq 0,05$).

Визначені прямі зв'язки між показниками за шкалою моделювання та показниками субтестів «Вербальна експресія» й «Історії з доповненням» можуть вказувати на те, що підвищення рівня адекватності програм дій планам діяльності викликає підвищення рівня адаптації до ситуації, до різних систем людських взаємин і підвищення рівня розуміння вербальної експресії.

Прямий зв'язок між показниками шкал оцінки результатів та субтесту «Вербальна експресія» може вказувати на те, що підвищення рівня розвиненості й адекватності самооцінки, сформованості та стійкості суб'єктивних критеріїв оцінки успішності

досягнення результатів пов'язане з підвищенням рівня чутливості до характеру й відтінків людських взаємин, що допомагає їм швидко та правильно розуміти те, що люди говорять одне одному в контексті певної ситуації, певних взаємин.

Прямий зв'язок між показниками за шкалою самостійності та субтестом «Вербальна експресія» може свідчити про те, що підвищення рівня автономності в організації власної активності, здатності самостійно планувати діяльність і поведінку, організовувати роботу з досягнення поставленої мети, контролювати хід її виконання, аналізувати як проміжні, так і кінцеві результати діяльності викликає підвищення рівня вербальної експресії.

Виявлений прямий зв'язок між показниками за шкалою моделювання та загального рівня соціального інтелекту може вказувати на те, що підвищення адекватності програм дій планам діяльності пов'язане з підвищенням рівня адекватності розуміння поведінки людей. Чим нижчим є рівень адекватності програм дій планам діяльності, тим нижчим є рівень адекватності розуміння поведінки людей.

Також варто вказати на наявність зворотного зв'язку між показниками за шкалою планування та субтесту «Історії з доповненням», між сумарним показником субтесту «Вербальна експресія» та «Історії з доповненням». Можливо, це вказує на те, що чим вищим є рівень сформованості усвідомлюваного планування діяльності, тим нижчим є рівень адаптації до різних систем взаємин між людьми, до ситуацій, що швидко змінюються, а отже, тим нижчим є рівень вербальної експресії.

Зворотний зв'язок між показниками за шкалою самостійності та субтесту «Вербальна експресія» може свідчити про те, що чим вищим стає рівень розвиненості регуляторної автономності, тим нижчим буде рівень вербальної експресії, тобто здатності розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації, що їх викликала.

Висновки. Отримані під час дослідження зв'язку саморегуляції поведінки з рівнем соціального інтелекту результати відкривають широкі можливості для роботи над удосконаленням якості спілкування особистості, саморегуляції її діяльності, як комунікативної, так і будь-якої діяльності особистості в цілому. Це є однією з найважливіших умов розвитку успішної, соціально адаптованої особистості.

Отримані результати вказують на доцільність подальшого вивчення особливостей комунікативної діяльності студентів із різним соціальним рівнем, що буде відображено в подальших публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выготский Л.С. Психология развития человека / Л.С. Выготский. – М. : ЭКСМО, 2005. – 1136 с.
2. Лурия А.Р. Письмо и речь: нейролингвистическое исследование / А.Р. Лурия. – М. : Академия, 2002. – 352 с.
3. Кон И.С. Психология ранней юности / И.С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 252 с.
4. Куницына В.Н. Межличностное общение / В.Н. Куницына, Н.В., Казаринова. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
5. Анурин В.Ф. Интеллект и социум. Введение в социологию интеллекта / В.Ф. Анурин. – Нижний Новгород : Изд-во Нижегородского ун-та, 1997. – 185 с.
6. Емельянов Ю.И. Практический курс социальной психологии для руководителей трудовых коллективов / Ю.И. Емельянов. – Л. : ЛГУ, 1983. – 228 с.
7. Карпов А.В. Психология менеджмента : [учеб. пособие] / А.В. Карпов. – М. : Гардарики, 2004. – 584 с.
8. Ломов Б.Ф. Антиципация в структуре деятельности / Б.Ф. Ломов, Е.Н. Сурков. – М. : Просвещение, 1984. – 210 с.
9. Карпов А.В. Психология принятия управленческих решений / А.В. Карпов. – М. : Гардарики, 1998. – 152 с.
10. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 524 с.
11. Моросанова В.И. Стилевые особенности саморегулирования личности / В.И. Моросанова // Вопросы психологии. – 1991. – № 1. – С. 121–127.